

3. Баренбойм Л. Путь к музицированию / Л. Баренбойм. – Л. ; М. : Музыка, 1979. – 231 с.
4. Кабанова-Меллер Е. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Е. Кабанова-Меллер. – М. : Просвещение, 1968. – 288 с.
5. Медушевский В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / Медушевский В. – М. : Музыка, 1976. – 254 с.
6. Моляко В. Психологічна готовність до творчої праці. / В. Моляко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.
7. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога / Г. Нейгауз. – 5-е изд. – М. : Музыка, 1988. – 240 с.
8. Основы дидактики / под. ред. Б. Есипова. – М. : Просвещение, 1967. – 472 с.
9. Цыпин Г. Обучение игре на фортепиано / Г. Цыпин. – М. : Просвещение, 1984. – 174 с.
10. Чебышева В. Психология трудового обучения / В. Чебышева. – М. : Просвещение, 1969. – 397 с.

УДК 378

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РИТОРИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Корчова О.М., аспірант
кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

У статті здійснено спробу обґрунтувати філософсько-методологічні засади риторичної освіти майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних працівників / педагогів, практичних психологів). З огляду на це окреслено трирівневу методологію риторики; виокремлено основні завдання риторичної освіти соціономістів з опертям на філософсько-методологічне підґрунтя риторики в соціономічній сфері – загальнофілософські погляди на людину, культуру й мову. Доведено, що об'єктом філософії риторики є мовлення як складник національної культури, а предметом – комунікант, його концептуально вербалізоване буття.

Ключові слова: *риторика, риторична освіта, риторична компетентність, методологія, методологія риторики.*

В статье предпринята попытка обосновать философско-методологические основы риторического образования будущих специалистов социономических специальностей (социальных работников / педагогов, практических психологов). Учитывая это, очерчена трехуровневая методология риторики; выделены основные задачи риторического образования социономистов с опорой на философско-методологическое основание риторики в социономической сфере – общепризнанные взгляды на человека, культуру и язык. Доказано, что объектом философии риторики является речь как составляющая национальной культуры, а предметом – коммуникант, его концептуально вербаллизованное бытие.

Ключевые слова: *риторика, риторическое образование, риторическая компетентность, методология, методология риторики.*

Korchova O.M. PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RHETORICAL EDUCATION FOR FUTURE PROFESSIONALS IN SOCIONOMIC SPHERE

The article is an attempt to justify the philosophical and methodological principles of rhetorical education for future professionals of socionomic specialities (social workers / teachers, practical psychologists). Taking this into account three-level methodology of rhetoric is outlined; the main tasks of rhetorical education for socionomists are singled with reliance on philosophical and methodological basis of rhetoric in socionomic sphere – general philosophical views on man, culture and language. It is proved that the object of rhetoric philosophy is speaking as a component of national culture and the subject is a communicant, his conceptually verbalized being.

Key words: *rhetoric, rhetorical education, rhetorical competence, methodology, methodology of rhetoric.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні комунікативні процеси сьогодення породжують запити суспільства на становлення кожного індивіда як культуромовної особистості – «носія національного коду» (за О. Семенов), здатного не лише до нормативного володіння мовно-мовленневою

системою, а й до конструювання міжособистісної комунікативної взаємодії відповідно до соціально-культурних традицій, світоглядних цінностей, індивідуального світосприйняття. Передусім йдеться про фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних працівників / педагогів, практич-

них психологів), професійна діяльність яких зорієнтована на дослідження, організацію, управління, розвиток, підтримку й корекцію соціальної взаємодії в суспільстві.

Задовольнити окреслені потреби спроможна риторика й риторична освіта, метою якої є формування риторичної компетентності майбутніх соціологів як передумови духовного розвитку суб'єктів комунікативної взаємодії й людства загалом; основи культури вербальної взаємодії й соціалізації індивіда; особистісної якості, що формується на основі мовно-мовленнєвої вправності та виражається через здатність особистості унормовано, усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси для продукування авторсько-адресного тексту з огляду на мету висловлювання в мінливих умовах соціологічної комунікації зі збереженням психологічного комфорту спілкування.

Реалізація таких нагальних завдань, на нашу думку, неможлива без ґрунтовної методологічної бази риторики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблема щодо особливостей риторичної методології взагалі і у сфері соціології зокрема не знайшла достатнього висвітлення у вітчизняній науковій думці. Лише дотиково досліджуване питання було розглянуто в наукових працях Г. Сагач (методологічне підґрунтя риторичної освіти з огляду на формування мовної особистості в контексті оновленої лінгвістичної освіти [13]), Л. Мацько (методологічні основи риторики, стилістики крізь проекцію національної культури [7; 8]), О. Семенов (риторика в контексті формування культуромовної особистості [15]), Н. Голуб (орієнтири в створенні методології риторики – гуманізація, гуманітаризація і демократизація [2]), К. Климової (методологічне підґрунтя формування мовнокомунікативної компетентності в компетентнісній, особистісно орієнтованій, комунікативній, гуманістичній і когнітивній освітніх парадигмах [5]), М. Препотенської (філософсько-антропологічний, екзистенційний, діяльнісний підходи як методологічні концепти екзистенційних вимірів риторики [10]) та інших.

Здійснений аналіз наукових досліджень спонукає до висновку про різноаспектність риторичної методології, зумовлену, на наш погляд, багатовимірністю риторики як наскрізної гуманітарної лінгвокультурологічної науки й навчальної дисципліни про теорію та практику красномовства.

Постановка завдання. З огляду на це метою й завданнями публікації є спроба обґрунтувати філософсько-методологічні засади риторики загалом і риторичної освіти

ти майбутніх фахівців соціологічних спеціальностей зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні концепт, означений номеном «риторика», репрезентується такими пропозиційними структурами, як «наука й мистецтво красномовства», «мистецтво прикрашання мовлення», «суспільна комунікація», «мистецтво й технологія переконання», «пошук істини», «мовленнєва доцільність», «засіб управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю», «технологія створення і виголошення промов», та інтегрує комунікативний процес, мовленнєві технології та продуктивну рефлексію. Зазначене спонукає нас до визначення риторики як елементу духовної культури; методу пізнання дійсності; наскрізної гуманітарної лінгвокультурологічної науки й навчальної дисципліни про теорію та практику красномовства; засобу організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності; основи формування ефективної комунікації, орієнтованої на становлення й розвиток свідомої творчої культуромовної особистості, здатної не лише висловлювати свої думки, а й відстоювати власну позицію в соціальних і професійних ситуаціях спілкування відповідно до культурних норм суспільного життя.

За вихідне тлумачення поняття «методологія» обираємо такі три аспекти, як філософський, педагогічний та лінгвістичний:

– філософське трактування зводиться до двох дефініцій: 1) сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети – отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо; 2) галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності [20, с. 374];

– педагогічне – «1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; 2) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності» [3, с. 207]; «вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання педагогічної дійсності» [21, с. 555]; науку «про головні підходи, принципи побудови, форми і способи пізнання та зміни навколишнього світу» [9, с. 32], що передбачає «вивчення питань вибору цілей підготовки людини до життя, концепцій та підходів до пізнання педагогічної дійсності, рушійних сил розвитку освіти, самого пред-

мета педагогіки як науки, методів педагогічних досліджень та ін.» [12, с. 13]; «вчення про метод, наука про побудову людської діяльності» [4, с. 498];

– лінгвістичне – «1) система вихідних принципів і спеціальних методів дослідження мови; 2) вчення про принципи дослідницької діяльності в науці про мову» [17, с. 338]; «1) спосіб пізнання й осмислення об'єктивної дійсності й формування внутрішнього рефлексивного досвіду людини (загальна філософська методологія), що визначають світоглядну позицію дослідника та впливають на розуміння ним об'єкта своєї науки, співвідношення предмета, об'єкта й суб'єкта дослідження тощо; 2) загальні дослідницькі принципи та способи аналізу об'єктів різних наук (загальнонаукова методологія); 3) дослідницькі принципи та способи аналізу конкретної науки, які ґрунтуються й на загальнонауковій методології; 4) учення про способи пізнання й осмислення дійсності, формування внутрішнього рефлексивного досвіду людини та дослідницькі принципи, способи аналізу об'єктів різних наук» [14; с. 344–346].

Означене дає змогу: 1) констатувати вагіативність тлумачення поняття «методологія», фіксовану в колі «система принципів, підходів і способів побудови теоретичної та практичної діяльності – учення про цю систему»; 2) описати трирівневу диференціацію методології на часткову / спеціальну, загальну / загальнонаукову, філософську / загальнофілософську, покликаючись на довідкові джерела [17, с. 338; 11, с. 90–91; 3, с. 207; 20, с. 374], причому часткова є сукупністю конкретних методів у кожній науці, загальна – сукупністю більш загальних методів, а філософська – системою діалектичних методів і принципів, які є найзагальнішими й діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію [11, с. 90–91; 3, с. 207]; 3) усвідомити рівневу взаємозалежність методології, орієнтовану на науково обґрунтовані й методично дієві педагогічні дослідження.

З огляду на це можемо зробити висновки, що окреслення риторичної методології закономірно відбувається в трьох площинах. Найзагальнішим першим рівнем методології риторики є філософія як теоретичний світогляд, сума наукових знань, водночас «сучасною загальною теорією розвитку всього сутнього, яка адекватно відображає його еволюцію у своїх законах, категоріях та принципах» є діалектика [18, с. 222]. Саме тому окреслення методологічних передумов риторики в соціономічній сфері цілком закономірно потребує філософсько-

го підґрунтя з опертям на універсальні категорії діалектики: річ – поняття, одиничне – загальне, форма – зміст, частина – ціле, причина – наслідок тощо [18, с. 242–250; 19, с. 226–237], що лежать в основі діалектичного методу пізнання – єдності свідомості й діяльності, теорії й практики.

Сутність загальнонаукової методології для риторичної освіти, ймовірно, полягає у визначенні вихідних наукових позицій: теорій, підходів, типів наукових досліджень, їх етапів і складників, без чого наукове пізнання дійсності, і передусім риторичної, є неможливим.

Методологія риторики як частковий / спеціальний рівень методології, на нашу думку, акумулює загальнофілософські й загальнонаукові уявлення та узагальнення про систему дослідницьких способів пізнання дійсності, проектує їх на риторичну теорію й практику.

Отже, *методологію риторики* трактуємо з огляду на: 1) пізнання й осягнення суспільної дійсності (філософська площина); 2) систему знань про комунікативну вербалізацію буття (теоретична / загальнонаукова площина); 3) індивідуальну мовно-мовленнєву риторичну діяльність особистості (прикладна площина).

Риторика є дотичною до всіх сфер діяльності, і соціономічній передусім, оскільки основою соціальної взаємодії є спілкування, що зумовлює необхідність упровадження гуманістично спрямованої та особистісно зорієнтованої риторичної освіти майбутніх соціономістів, метою якої є становлення кожного індивіда повноцінним суб'єктом суспільних процесів (діяльності, пізнання, спілкування) для дослідження, організації, управління, розвитку, підтримки й корекції соціальної взаємодії в суспільстві.

З огляду на це основними завданнями риторики в соціономічній сфері вбачаємо становлення індивіда як особистості в системі суспільних відносин; окреслення норм публічної комунікації; організація комунікативної взаємодії в суспільстві з метою впровадження технологій урегулювання соціальних стосунків на всіх рівнях соціальної взаємодії; формування й розвиток майбутнього фахівця-соціономіста як культуромовної особистості; ідентифікація національного світогляду.

Означене спонукає до висновку про те, що риторика має бути предметом науково-філософського й науково-методичного розгляду й усвідомлення, оскільки оволодіння риторичними канонами є не лише способом та інструментом формування висококваліфікованого фахівця, а й засобом становлення світогляду особистості.

Вважаємо, що риторика як універсальна динамічна система, кожен складник якої має свої детермінанти, потребує розгляду на перетині трьох рівноправних, взаємоперетворювальних і водночас самостійних гуманітарних площин – наук про мову, культуру, людину.

Відповідно до цього *філософсько-методологічним підґрунтям* риторики в соціономічній сфері є загальнофілософські погляди на людину як центральний пункт космічно-го (за І. Еріугеною), живу істоту, яка має логос – розум, мову й мовлення; загальнофілософські погляди на культуру як соціальну творчу діяльність людства, спрямовану на перетворення набутків історії людства на внутрішнє особистісне багатство; загальнофілософські положення про мову як світоглядну сутність людини, що акумулює особистісне, соціальне й національне. Все це програмує інтелектуальний і морально-етичний розвиток суспільства, укладає мовну й концептуальну картини світу, формує й водночас демонструє ментальність нації – «соціально-психологічні характеристики суспільного суб'єкта (людини, етносу, класу та іншої великої соціальної групи), що реалізуються у способі та характері мислення, світовідчуття, соціальних і психічних установках та поведінці» [16, с. 70]. Ментальність визначається соціокультурними чинниками: культурою, соціально-політичними структурами та суспільними інститутами. З огляду на це ментальне підґрунтя риторичного мовлення, ймовірно, полягає в усвідомленому відборі й реалізації особистістю-представником певного етносу моделей комунікативної діяльності відповідно до мети й ситуації спілкування. Основою таких моделей, на нашу думку, є соціальна пам'ять, психологічні особливості мовлення, культурні традиції, комунікативні стратегії й тактики.

Отже, наскрізним складником окресленого методологічного підґрунтя є відношення в колі «людина – мова – всесвіт», що мають виразну націоментальну своєрідність. Це ілюструє концепт (як основа концептуальної картини світу народу – універсуму, що акумулює увесь «континуум знань про світ»; тоді як мова, мовна картина світу є засобом «експлікації цих знань» (за А. Лисиченко [6])) – «ідеальний об'єкт, образ, оперативна змістовна одиниця ментального лексикону, пам'яті, у якій втілилися певні культурно зумовлені уявлення носія мови про світ» [1, с. 221]. З огляду на це українська мова, що є засобом об'єктивної змісту індивідуального пізнання й культурної традиції України, розвивається поряд з соціально-культурним поступом українського суспільства та відпо-

відно до нього інтегрує концептуально ментальні константи, складає основу риторики, яка засобами мови покликана формувати, розвивати та виражати національну культуру та самосвідомість українців. Ймовірно, *об'єктом філософії риторики* є мовлення як складник та показник національної культури, а *предметом* – суб'єкт, який реалізує мовленнєву діяльність, його концептуально вербалізоване буття.

Висновки з проведеного дослідження.

Основним *філософсько-методологічним принципом риторики* взагалі і в соціономічній сфері зокрема є філософія пізнання народу шляхом оволодіння його мовою через усвідомлення сутності її носія – народу, його культури, історії, побуту тощо. Змодельовані окресленим принципом методи й прийоми, за допомогою яких досліджують риторичні явища, зумовлюються: 1) філософським методом діалектичних опозицій (ціннісного – пізнавального, суб'єктивного – об'єктивного, раціонального – ірраціонального тощо), що окреслює ментальне в риторичній мові шляхом мовно-мовленнєвого вираження уявлень і переконань народу про світобуття; 2) особливістю риторичного матеріалу, спродукованого суб'єкт – суб'єктною взаємодією; 3) загальною методологією сучасного українознавчого пошуку – інтерпретативною, що дає змогу «по-новому визначити функції мови в соціумі, сформулювати векторність і значимість категорії «лінгвістична свідомість» та розглянути мову як культурний концепт, еволюційно змінний та інтелектуально поліваріантний» [22, с. 311].

Відповідно до цього окреслена методологія є теоретико-філософським підґрунтям для практично-конкретних технологій, зокрема формування риторичної компетентності в майбутніх фахівців соціономічній сфері, що потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : [підручник] / Ф. Бацевич. – 2-ге вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 240 с.
2. Голуб Н. Риторика у вищій школі : [монографія] / Н. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Климова К. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : [монографія] / К. Климова. – Житомир : ПП «РУТА», 2010. – 560 с.

6. Лисиченко Л. Структура мовної картини світу / Л. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.
7. Мацько Л. Риторика : [навч. посібник] / Л. Мацько, О. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища школа, 2006. – 311 с.
8. Стилїстика української мови : [підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / [Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько] ; за ред. Л. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
9. Ортинський В. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Препотенська М. Філософія риторики. Екзистенційні та метаантропологічні аспекти : [навчальний посібник] / М. Препотенська. – К. : Фірма «ІНКОС», 2011. – 228 с.
11. Психологічний словник / за ред. В. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
12. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
13. Сагач Г. Золотослів : [навч. посіб. для середніх і вищих навч. закл.] / Г. Сагач. – К. : Райдуга, 1993. – 378 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Семенов О. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : [монографія] / О. Семенов ; за ред. Л. Мацько. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 272 с.
16. Термінологічний словник з культурології / авт.-уклад.: Н. Больша, Н. Єфімчук. – К. : МАУП, 2004. – 144 с.
17. Українська мова: енциклопедія / [ред. кол.: В. Русанівський (співголова), О. Тараненко (співголова), М. Зяблюк (заступник голови) та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 2004. – 842 с.
18. Філософія : [навчальний посібник] / [І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко, В. Розумний та ін.] ; за ред. І. Надольного. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.
19. Філософія. Курс лекцій : [навч. посібник] / [І. Бичко, Ю. Осічнюк, В. Табачковський та ін.]. – К. : Либідь, 1991. – 456 с.
20. Філософський енциклопедичний словник / [ред. кол.: В. Шинкарук (голова редколегії), С. Бистрицький, М. Булатов, А. Ішмуратов, П. Йолон (заступник голови редколегії) та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
21. Фіцула М. Педагогіка : [навч. посіб.] / М. Фіцула. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.
22. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу : [монографія] / Л. Шевченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 478 с.